

ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ПРИНЦИПА КРИВИЧНОГ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА

1. Директивни принципи кривичног процесног права, који служе као идеолошки основ и дају боју и тон одређеној процедури, морали би бити у складу са променљивим општим токовима друштвеног живота, и због тога у сталном покрету. У дужим временским размацима требало би да буду видљиви обављени преображаји, усвајање неких нових или елиминисање односно промене у садржају важећих принципа. С обзиром на ово постоји научни интерес за испитивање да ли је последњих деценија дошло до неких промена принципа кривичног процесног права, у чему су оне, односно да ли се могу очекивати даље промене и одредити њихов правац, и могу ли се, најзад, извући нека правила по којима те промене теку.

2. Поглед бачен на текстове законика о кривичном поступку неких великих европских земаља, донетих последњих година, не открива, међутим, неке крупније промене у принципима на којима се кривични поступак заснива, нити измењену концепцију основних процесних установа, и та појава није остала незапажена (1).

Француски Законик о кривичном поступку од 1958. године, посматран у оквирима националног права и упоређен са ранијим закоником чији је основни текст доживео 150 година примене, свакако представља напредак. Упоређен са другим новијим законикима, донетим знатно пре њега, законик не доноси много новог, нарочито не принципијелно новог. Законодавац је тешко успевао да се одвоји од вековне традиције, и добрим делом се задовољавао да претвори у закон ставове које је пракса заузимала током времена, корисне у време кад се радило са једним старим закоником, али по природи ствари казуистичке и без ширих концепција.

Законик о кривичном поступку РСФСР од 1960. године, ублажио је или потпуно одбацио неке за данашње време неприхватљиве ставове и дао низ правнотехничких побољшања изузетне практичне вредности, али су основи процесног система остали неизмењени. Социјалистичке земље, оне које су чврсто везане за Совјетски Савез, у већини су копирале совјетско законодавство, једва уносећи нешто ново, условљено њиховим специфичним приликама, дискутабилне теоријске вредности. Очекивања да са те стране дође нешто ново и оригинално, нису се остварила.

(1) „Наше доба није доба великих идеја у области кривичног поступка“, рекао је врховни јавни тужилац Савезне Републике Немачке пре неколико година у Рајхстагу, приликом претресања закона о изменама и допунама Законика о кривичном поступку, донетог пре денаесет година.

Измене Законика о кривичном поступку Савезне Републике Немачке од 1964. године биле су веома многобројне, поступак је у одређеним границама модернизован, ојачан је положај окривљеног и одбране, дате су нове гаранције правима грађана, унето је више светлости и ваздуха у један стари поступак, али се ипак остало у оквирима традиције, устаљених идеја и већ познатог.

3. Према оваквом стању изгледало би да савремени кривични поступак почива на принципима који за собом имају веома дуг век, и да ти принципи, који се дуго нису мењали, морају неминовно бити у раскорак са захтевима друштва, које је у међувремену ишло напред и у неким областима доживело револуционарне промене. Таква паушална оцена, дата на први поглед и без већег удубљивања у ствар, не би, међутим, била тачна. Процесни принципи извиру из друштвених односа, а друштвена кретања не остају без утицаја на процесне принципе. Потпунија анализа, напротив, показује да су процесни принципи и без измена позитивног права мењали своју суштину, значај и међусобне односе поступно и неприметно, тако да тек посебно испитивање открива промене. Питање је само да ли таква еволуција задовољава савремене потребе. У исто време стоји и чињеница да је у процес продрло нешто нових принципа, но ни у ком случају фундаменталних и револуционарних.

4. Упркос релативности и друштвеној условљености процесних принципа, постоји уверење, бар за неке од њих да су вечити и непроменљиви ⁽²⁾. Такво гледиште је погрешно. Постоји изванредан број процесних принципа политичког порекла, који су из политичких програма ушли у уставе, а из устава прешли у законике о кривичном поступку и ту оживотворени. Ти принципи, стављени у темеље кривичног поступка, стари — понекад веома стари — несумњиво представљају културну имовину дефинитивно стечену човечанству, и зато се обично мисли да су то непроменљиви принципи, на које време не утиче. Мишљење би, међутим, било претерано и кад би се радило о апстрактним конструкцијама, утолико више што није реч о томе, већ о друштвеним схватањима насталим под утицајем времена и средине. Ти су принципи трајнији од неких других процесних принципа у том смислу што се током времена тешко одбацује и замењују супротним, ⁽³⁾, али су и они подложни променама у том смислу што се под утицајем времена њихова улога и значај свакако мењају. Процесни принципи са политичком основном требало је да заштите личну слободу и друга лична права грађана од поступака деспотских, апсолутистичких, недемократских и псеудо-демократских влада и од самовоље управних и судских органа. у време кад је таква опасност била не потенцијална него стварна. Проглашавање тих принципа (под политичким притиском) од стране односних влада, имало

(2) У таквом уверењу често се не запажа дотрајалост појединог принципа, па се ради на његовом усавршавању и успостављању у интегралној чистоти, и онда кад је увелико време да се мисли на његову замену или бар темељну реформу (нпр. захтев за увођење контрадикторног поступка англо-америчког типа код нас).

(3) Националсоцијализам није имао много обзира према тим принципима и отворено их је одбацивао и замењивао супротним. Фашизам је у том погледу био знатно толерантнији. На неким другим местима ти се принципи нису уклањали из закона, али се у примени преко њих прелазило.

је и значај свечаног и јавног одрицања од таквих поступака у будућности, које је политички обавезивало (4). Конституисани да послуже остварењу једног великог циља или заштити од једне велике и иманентне опасности, ти су принципи губили свој првобитан практични значај, кад би током времена дошло, углавном, до постизања тога циља или до смањења те опасности. Идеје садржане у овим принципима постају са еволуцијом друштвене свести и развојем културе уроне и грађанима и државним органима. У консолидованој правној држави, напади на основна права грађана постали су практично немогући или су највећа реткост, но ти се принципи ни данас не могу сматрати погрешним — да би их требало мењати, ни сувишним — да би их требало укидати, али је њихов практични значај током времена смањен, заштита коју они треба да пруже мало долази у обзир, јер мало долази у обзир и опасност од које они штите. Принцип остаје формално недирнут због значајне улоге коју је одиграо у прошлости, као симбол и спомен (4а), а тек у некој, сасвим незнатној мери, као заштита од једне потенцијалне али потпуно хипотетичне и веома удаљене опасности без практичног значаја, као последња резерва за коју је мало вероватно да ће се икад користити.

Грађанин данас врло мало пати од повреде личних права у току поступка, а много више од незнања и неспособности судије (5) уопште, од спорости суда, лоше организације судског рада и застарелог метода судског рада. Уместо заштите преко прокламовања великих процесних принципа политичке природе, грађанину је све више потребна заштита путем принципа који ће се односити на организацију судова, методе рада судова и процесну технику. Он не страхује више од незаконитог хапшења, али тешко трпи кад своје право оствари тек после низа узастопних доношења и укидања пресуде, после неколико година.

5. Уопштено говорећи, до промена постојећих процесних принципа и стварања нових долази услед измењених друштвених прилика током времена, и потребе да се заштите нови интереси или остваре нови циљеви које ново доба поставља. Утицај измењених друштвених прилика на процесне принципе запажен је одавно, но пажња се задржавала на економским и политичким променама, мање на другим друштвеним струјањима која немају ништа мањи утицај (6).

(4) О ефикасности заштите права грађана проглашавањем ових уставних односно процесних принципа, не треба имати много илузија. Ти принципи штите док иза њих своје довољне друштвене снаге спремне да по потреби и изнуде њихово поштовање, или у једној повољној друштвеној клими када велике опасности за права грађана нема, и кад су саме те друштвене снаге, односно сама таква клима, довољна заштита. У случају стварне опасности, принципи су недовољни да пруже заштиту, и преко њих се прелази, или се формално укидају.

(4а) Такав је значај данас одредабе § 18. Грађ. законика Србије од 1844. године „Ропства у овој земљи нема. . .”

(5) Чињеница да су сви наши првостепени судови фактички појединачни, чини ову заштиту још лужнијом.

(6) Vonnesse је написао књигу о романтизму у грађанском праву. Белетристика писца социјалиста крајем 19. и почетком 20. века (нпр. Анатола Франса) била је израз критичког става према постојећем кривичном праву и кривичној процедури, и није остала без утицаја на промене у овој области права. Постоје чак и докторске дисертације на тему Анатола Франс и право.

Фактори који утичу на примену принципа кривичног процесног права налазе се и у области права и ван те области. Ови други су многобројнији и значајнији. Најважнији фактор стварања, преображаја и нестајања процесних принципа јесте подизање општег нивоа културе, напретка знања људи, већа развијеност осећања хуманости и свести о општем интересу, тј. у једној друштвеној клими која чини да одређен процесни принцип мора да дође или мора да оде. Та стања изазивају формирање нових принципа, али много чешће имају за последицу проширивање важећих на нова подручја и нове објекте заштите, који по ранијем стању духова нису могли бити обухваћени. То се чини утолико пре, што је током времена потреба заштите неких објеката дефинитивно отпала или битно смањена, и то дозвољава да се обухвате нове области: принцип заштите личне слободе грађана примењује се данас, кад личну слободу грађанина власти мало угрожавају, на заштиту интимног живота учесника кривичног поступка, посебно окривљеног, иако је таква заштита до недавно сматрана крајњим претеривањем, она се сада прихвата, или јој се бар нико озбиљно не супротставља.

Процесни принципи се уклапају у једну општу атмосферу друштвеног живота и општу тенденцију друштвеног развоја, њихово увођење у живот и њихов опстанак не могу тећи одвојено од овог. Онога тренутка кад се постојећи процесни принципи сукобе са општом тенденцијом друштвеног развоја, долази до стагнације у стварању нових установа инспирисаних тим принципом, касније до напуштања принципа и ревизије онога што је учињено под његовом владом.

Од свих утицаја на процесне принципе свакако је најснажнији утицај моралних ставова маса, подручје на коме су масе најмање индиферентне, и на коме је раскорак са науком и позитивним правом највише могућ: дефинитивни ставови у погледу укидања тортуре, забране нарко-анализе при испитивању окривљеног, искључење употребе доказа прибављених на незаконит начин, формирани су управо под пресудним утицајем овог фактора.

У области права, један од фактора утицања на процесне принципе су измене у области материјалног кривичног права, уколико су и саме те измене принципијелне, као што су биле индивидуализација казне, мере безбедности, посебно решење питања кривичне одговорности малолетника и сл. (друге промене у материјалном кривичном праву, ма колико биле многобројне, немају тај утицај). Принципи кривичног процесног права се морају довести у склад са захтевима које поставља материјално кривично право, иако до тог усклађивања некад долази са закашњењем, у ком случају материјално кривично право трпи.

Материјално кривично право је доживело у новије време значајне промене, и на путу је да доживи и даље — најкрупније у својој историји, а те промене повлаче и промене у кривичном поступку, које се управо састоје у одступању од устаљених принципа или замени постојећих принципа новим.

Промене у материјалном кривичном праву изазване су великим и сталним порастом броја кривичних дела и изменом структуре криминалитета. Криминалитет расте у целом свету не само због пораста укупне масе

становништва већ и због већег броја и веће разноврсности односа међу људима, изазваних новим начином живота, напретком људских знања и напретком и распрострањеношћу технике, већом покретљивошћу становништва, тј. због већег броја повода и прилика да се учини кривично дело (7). Повећање броја и сложености друштвених односа изазива потребу нових инкриминација. Регулисање огромних области свакодневног понашања људи административним прописима и подвргавање повреда тих прописа административно-казненим санкцијама, доводи до огромног броја инкриминација и до астрономских цифара извршених прекршаја (8).

Поред тога што број учињених кривичних дела расте, долази и до све сложене структуре кривичних дела (9), чије исљебање и суђење не може тећи по класичним процесним принципима.

Најзад, ново време избацује и нове типове кривичне одговорности. Питање кривичне одговорности правних лица (у првом реду кривичне одговорности правних лица која делују у области привреде, али не само њихове) избија пуном снагом у први план, како у социјалистичким тако и у капиталистичким земљама, и поступно добија своје решење (10).

Немогућност да се класичним средствима изађе на крај са поплавом криминалитета, нарочито у погледу неких врсти кривичних дела или учинилаца, довела је до тога да се решење потражи ван области кривичног права (11) и кривичног поступка, или у оквиру кривичног права и кривичног поступка, али постављеним на битно различитим принципима. На једној страни дошло је до неке врсте декриминације кривичног права. Материјално кривично право сузило је своју сферу, одбацујући одређену материју из свога делокруга, не у циљу смањења обима својих послова (орган у чију компетенцију спадају одређени послови мора их вршити без обзира на обим, и не може их препуштати другим органима само зато да би се растеретио), већ у вери да ће ствар наћи боље решење ван кривичног права и кривичног поступка. Из сфере кривичног права све више се издвајају друштвено штетни поступци који су до недавно припадали тој сфери. У Совјетском Савезу спроведена је „деетатизација“ једног дела кривичног права извлачењем из надлежности државних органа, и њиховим поверавањем друштвеним судовима (сеоски друштвени судови, производно-другарски судови, друштвени судови при управама стамбених зграда и др.), подухват који је теоријски значајан (питање практичне вредности је одвојено

(7) Учесталост вршења кривичних дела утиче на слабење суда неодобравања у односу на извршиоце кривичних дела. Кривично дело постаје свакодневна и скоро нормална појава. То рефлексно делује на умножавање даљих кривичних дела.

(8) Децентрализација овлашћења за доношење ових прописа са централних на локалне органе, не само да није довела до смањивања броја инкриминација, него је, напротив, повећала њихов број.

(9) Кривична дела против народне привреде или против службене дужности, у кривичним законима социјалистичких држава, због своје сложености и специфичности, тешко су схватљива правницима на западу.

(10) Пред привредним судовима у Југославији било је у 1967. години оптужено за привредне преступе 3.835 правних лица, а у следећој, 1968. години већ 4.681 правно лице.

(11) Савремено друштво ће морати све више да баца тежиште на једну свеобухватну, планску, са разних страна координирано вођену превенцију, чиме ће вредност кривичног права бити сведена на праву меру онога што оно може дати, а тиме смањити и подручје примене кривичног поступка.

од тога). Малолетнички криминалитет иде све више под окриће социјалног старања, које од некадашње скоро искључиве бригае за малолетнике који нису учинили кривично дело прелази све више на старање о малолетним учиниоцима кривичних дела. Поступак према малолетним учиниоцима кривичних дела, и онда кад је формално судски кривични поступак, у суштини је поступак социјалног старања, под владом других а не кривичних процесних принципа. Прекршаји и лакша кривична дела добијају све више један поступак ослобођен не само сложених процесних форми, већ ослобођен и владе оних принципа који су се у кривичном поступку сматрали безусловном нужним. Лакша кривична дела се пребацују у категорију прекршаја, да би се могла користити једна механичка, скоро аутоматизована процедура, која добија све нове и нове, и све више аутоматизоване облике, са потпуним искључивањем испитивања субјективне одговорности учиниоца.

Мислимо да ће наведене тенденције током времена ојачати и јавити се и у другим, новим формама, колико год да је тешко правити тачне прогнозе о будућем развоју у једној друштвеној области. Предвиђања, и онда када не спадају у област необразложеног предсказивања будућих кретања, већ се заснивају на познавању текућег стања, узрока таквог стања и тенденција које су се запазиле у дотадањем развоју, увек су несигурна. Током времена јављају се нови елементи који битно мењају ток ствари, који се нису могли предвидети приликом стварања прогнозе. Предвиђања могу (према ни тада не морају) бити тачна ако елементи на којима се заснива предвиђање остану неизмењени, а до промене тих елемената долази често. Међутим, упркос тој несигурности, предвиђања се морају чинити, да би се промене у одређеном правцу спречиле или, обрнуто, да би им се дао подстицај.

Уз све ове резерве, можемо у области кривичног права и поступка очекивати свођење поступка за лакша кривична дела на најелементарније форме или њихово пребацавање у област прекршаја са механичким изрицањем казне без поступка, све већи продор објективне одговорности из области прекршајног права у област кривичног права ⁽¹²⁾, појаву даљих и паракривичних поступака за одређене категорије кривичних дела или учинилаца, или њихово пребацавање у ванкривичну област (социјалну заштиту и сл.) или пред друштвене организме, стварање посебног кривичног права и кривичног поступка за правна лица итд., иако се ове промене добрим делом не слажу са нашим данашњим схватањима о положају који човек и грађанин данас треба да има у друштву. Све те промене морају довести до дубоке трансформације садашњих процесних принципа ⁽¹³⁾, а у једном уда-

(12) У области кривичних дела против јавног саобраћаја такву бисмо одговорност већ данас имали, да се за казну не везује бешчастећи карактер. Није искључено да дође и до опште преоријентације циљева казне. Уместо казне срачунате на поправку и ресоцијализацију, која, бар са средствима и методама којима данас располажемо, очигледно не даје резултате, можда ће се поставити као основни циљ накнађивање штете коју је друштвена заједница претрпела кривичним делом, одговарајућим радом за друштвену заједницу од стране учиниоца, са поправком као узредним елементом разумљиво са врховном бригом да се овакво схваћен циљ казне не претвори варварским методама извршења у робовски рад и средство за истребљење људи.

(13) У вези са трансформацијом савременог кривичног права види књигу групе аутора „Die Rechtsordnung in technischen Zeitalter“, Zürich, 1961.

љеном моменту до закључка да се цео систем данашњег кривичног поступка мора напустити и покушати да се изгради нов на сасвим друкчијим принципима, које данас не видимо, а које ће диктирати ново време.

Одабацијући део материје из своје надлежности и сужавајући сферу своје активности на једној страни, материјално кривично право продубљује своју активност у преосталој материји, што такође доводи до измене принципа у кривичном процесу (нпр. појачана потреба испитивања лично сти окривљеног у циљу правилног одлучивања о кривичној одговорности и правилног одабирања санкције са све пуније листе кривичних санкција Кривичног законика).

6. Механизми преко којих долази до промена у процесним принципима су различити. Осим зависности која постоји између принципа материјалног и процесног кривичног права, о којој је било речи горе, постоји и међусобна зависност самих процесних принципа. Истовремено постојање више процесних принципа захтева одређивање мере (дозирање) учешћа сваког од њих у систему. Због везе која између њих постоји, промене (проширења или сужавања) у области примене једног или уношење једног новог принципа, одражава се више или мање на све остале принципе и изазива њихово померање у систему. Нови принцип врши утицај на све остале, па и на оне који су са њим у врло удаљеној вези и изазива код њих повлачење или промене, сам нови принцип напушта нешто од своје првобитне чистоте, докле се не постигне координација и уклапање новог принципа у систем принципа.

Промене настају и на тај начин што принцип остаје, али се мења циљ коме треба да служи, тј. мењају се разлози за његово постојање. Принцип који је установљен у једном циљу, служи неком другом циљу кад ранији циљ престане да буде актуелан. Принцип учешћа грађана у кривичном суђењу имао је неколико генерација разлога за своје постојање, који су се сукцесивно смењивали. Томе треба додати да код неких принципа разлози који се дају за њихово постојање само указују на потребу постојања таквих разлога, док оно што се даје као разлог није у ствари никакав разлог, већ једно стереотипно плитко казивање, које никога не може да убеди, и у чију се анализу нико не упушта, јер се унапред зна да никакву критичку анализу не могу да издрже (нпр. неки разлози за јавност главног претреса).

Темељни преображај процесних принципа наступају некад, под утицајем времена, на један индиректан, могло би се рећи прећутан начин, без икакве измене у слову законске одредбе. У временским размацима даје се друкчији значај истим друштвеним појавама, на други начин се цене исте друштвене вредности⁽¹⁴⁾. У области процеса, гледајући текст, верујемо да се у принципу ништа није изменило, а у ствари су извршене суштинске промене, нарочито ако се принцип односио на начин и метод поступања. Дошло се до једног новог стила рада, а да се није ни дирнуло у принципе и прописе о њима. Учесници поступка не обраћају се суду, ни писмено ни

(14) Француски Закон о понављању кривичног поступка због осуде изречене поводом повреде јавног морала књигом, од 25. септембра 1964. год. дозвољава да се под одређеним условима, поступак по протеклу двадесет година од правослажности пресуде понови, ради нове оцене чињеница.

успено, на исти начин као некад. Говори бранилаца су у суштини изменили и садржину и тон. Суђење је некада било свечаност, а данас је посао, озбиљан посао али, ипак, само посао. Суд не образлаже данас своје одлуке на исти начин као некад, и у апсолутно истим ситуацијама не резонује више на исти начин.

7. Процесни принципи имају своју генезу и правила по којима се понашају за време свога трајања. Они настају на два начина: Један се састоји у томе што се принцип изведе из теоријских поставки, а законодавац затим на основу принципа ствара институте у позитивном праву, кроз које принцип треба да се уведе у живот, тј. из претходно постављеног принципа рабају се процесне установе. Други се састоји у томе што се из низа института практичног реда кривичног процесног права, уношених емпиријски у размацима времена у позитивно право, уочи једна виша заједничка идеја и заједнички циљ, који их спајају и успостављају идејно јединство међу њима, па из тога формулише одребени принцип. За разлику од првог, овде се из уснова које већ постоје, извлачи принцип.

Процесни принцип је најинтранзитентнији у својој теоријској поставци, увођењем у позитивно право он трпи ублажавања, и тежња теорије да га оствари у пуној чистоти не успева. Временом принципи, слично биолошким бићима, старе и постају мање отпорни. Њих нагризају промењене друштвене прилике и нови принципи рођени после њих. Снага принципа слаби и због тога што вера у принцип, најјача у почетку, док је почивала само на претпоставкама, временом слаби под утицајем проверавања, које не показује оне оптималне резултате који су теоријски очекивани.

Запажена је појава да, уколико се више приближујемо садашњем времену, утолико више избија један нов стил у области принципа. Уместо прокламовања принципа о правима, које се најчешће своди на свечану декларацију без практичног дејства, пажња се све више обраћа на стварање могућности за остваривање права обухваћених принципом. Постојеће социјалне разлике међу грађанима довољно објашњавају оправданост оваквог рада. Тежиште мора бити на инструментима за остваривање, без којих принципи много не вреде. Нпр. уместо давања широких права оштећеном по самој кривичној ствари, савремено право проширује његова овлашћења у адхезионом поступку, обезбеђује његову тражбину, предвиђа мере за ефикасно реализовање тражбине, покушава да штету насталу кривичним делом подведе под систем осигурања итд.

8. Процесни принципи имају данас једну заједничку карактеристику: у теорији они губе некадашњи искључиви доктринарни дух, у примени губе доста од своје строгости, омекшавају. У области кривичног процесног права принцип државног суверенитета чини уступке пред потребом ефикасног сузбијања криминалитета. У неким случајевима постаје могуће извршење стране кривичне пресуде, такође се проширују могућности узимања стране кривичне пресуде у обзир у поступку пред домаћим судом, прописи о екстрадицији и другим облицима међународне правне помоћи постају гипкији и сл. (15). Принцип учешћа грађана у суђењу, оптерећен дуго доктри-

(15) То је последица и измењене целокупне констелације односа међу државама.

нарним разлозима народног суверенитета, третира се данас слободније и све више као техничко правило а не као политички принцип, итд.

Прихватање једног процесног принципа, његово уношење у позитивно право, усвајање од стране оних који треба да га примене, битно се разликује од стварања принципа, његовог формулисања и прокламовања. Принцип ретко бива уведен у живот онако како је теоријски замишљен, у потпуности и без компромиса. Принцип се при уношењу у позитивно право усваја у мери која обећава корисне резултате, ублажује се и усклађује са другим принципима. Одушевљење науке за поједине принципе не наилази увек на одговарајућу спремност законодавца да га прихвати. Међутим, било би погрешно обележити ту појаву као сукоб прогресивних и конзервативних снага, иако је понекад и то у питању. Реч је најчешће о разумним резервама оног који треба да уведе принцип у закон и затим да га непосредно примени, који преузима одговорност за резултате, и због тога не може да се задовољи само савршенством логичке конструкције принципа, већ мора узети у обзир и многе друге компоненте од којих зависи да ли ће се једна идеја прихватити; техничке, материјалне и кадровске могућности спровођења. Законодавац мора водити рачуна о томе да постоје принципи који могу само да се усвоје, никако да се силом закона намећу, колико год да су научно основани, и да поред стручне логичке компоненте постоје и психолошка и етичка компонента, које се не смеју занемарити. Постоје схватања чије се уклањање из свести људи мора припремити и спроводити поступно или у нарочито погодно време, па ни тада не бивају потпуно одстрањена⁽¹⁶⁾. Мање сигуран од теоретичара у добре резултате које ће принцип у примени дати, законодавац показује више уздржљивости и опрезности.

9. Прихватање и успех процесног принципа зависи у првом реду од идеје која је у њему, али зависи и од околности и начина на који је принцип уведен у право, при чему се показује знатна разлика између принципа до чијег је увођења дошло на упорно захтевање оних на које треба да се примене или оних који треба да их примењују, принципа који су на неки начин извојевани (нпр. принцип оцене доказа по слободном уверењу), и принципа који су као резултат научне спекулације додељени одлуком власти одозго, чију потребу поменуће друштвене групације не осећају, па их не одбијају али их и не желе, према којима су индиферентни⁽¹⁷⁾. На ту индиферентност наилази се нарочито код радника у правосудју, који непосредно спроводе закон у живот, код којих се формира један чиновнички менталитет, који никад не заузима став ни за ни против, уколико се не ради о непосредном личном интересу, сматрајући да није њихово да мисле и про-

(16) Позитивно кривично право прихватило је давно идеју циљне казне и схватање репресије као друштвене одбране, али и поред тога у народним масама (па и код великог броја судија) није ишчезла идеја о кривичној одговорности као моралној кривици пресуди као изразу друштвеног моралног неодобравања, и казне као наносења правичног зла за учињено кривично дело. Ни савремено кривично право није успело да се ослободи терминологије која вуче на старо: Чл. 1. ЗКП прописује да ће се кривцу изрећи „заслужена казна“, тј. испаштање за учињени грех. У општим размерама ни сам термин „казна“ не одговара много савременом схватању кривичног права. Кривични законик РСФСР заменио је термин „казна“ термином „мера друштвене заштите“, што је теоријски било исправно, али се није одржало.

(17) Октронсано, нетражено право је нерадо вршено право: нпр. функција судија-поротника у југословенском праву.

суђују, већ да извршују оно што је прописано, а да је свеједно шта ће се прописати. Такво стање може имати разне узроке: бити део опште политичке атмосфере у којој се мишљење појединца не трпи, или последица претеране заузетости текућим пословима службе или бригом за основне потребе егзистенције који не дозвољавају бављење стварима вишег реда, а делом и резултат погрешног начина школовања, које се ограничавало искључиво на изучавање правних текстова, уместо и на изучавање принципа и идеја, или показује осећање недовољности интелектуалне снаге за упуштање у такав подухват.

10. Посебно је питање стварног примењивања усвојених процесних принципа. Има позитивних права у којима су напредни процесни принципи декоративан елемент, усвајан утолико лакше и формулисан утолико шире, уколико се мање мислило на његово примењивање. За правилну оцену једног позитивног права мора се знати стварна ситуација: принцип може бити у закону а стварно не постојати, и обрнуто, може бити оствариван, иако није проведен кроз закон.

11. У теорији и у процесној пракси долази некад до предлога за напуштање једног новог принципа и враћање на ранији напуштени принцип, и до таквог враћања понекад и долази. То обично бива кад нови принцип не покаже резултате који су се очекивали. Заборавља се при томе да су ранији принципи, по правилу, у своје време били напуштени због тога што нису задовољавали, и да, према томе, решење не може бити у враћању на старо, већ у проналажењу нових решења или усавршавању постојећих⁽¹⁸⁾.

Др Тихомир Васиљевић

РЕЗЮМЕ

Трансформација принципов уголовног процесуалног права

Автор посвјаћа своју радоту вопросу: оказали ли и в какой степени влияние на основные принципы уголовной процедуры крупные перемены в общественных отношениях, происшедшие за последние десятилетия, и если этому влиянию было места — в какой степени и в какой форме они выразились..

Автор полагает, что было бы ошибочно сделать вывод, основанный исключительно на анализе текстов законов, что на основных процессуальных принципах, провозглашенных несколько десятилетий тому назад, не сказались течения современной общественной жизни. Процессуальные принципы подверглись многочисленным, подчас весьма значительным изменениям постепенно, незаметно, в большинстве случаев без какого-либо вмешательства законодателя, косвенным путем. Перемены в отдельных случаях наступали вследствие утери практического значения отдельных принципов. Практическое значение утеряли в первую очередь политические принципы уголовного процесса, которые ныне, если принять во внимание опасность, от которой должны были охранять, почти не существуют и являются скорее символом чем практическим инструментом защиты прав граждан. С другой стороны, все в большей степени возникает потребность в защите граждан от неспособности, незнания, проволочки, плохой органи-

(18) Политичке промене у земљи често повлаче привремено или трајно, стављање ван снаге оних процесних принципа чија је база политичка, али су ти разлози ван процеса.

зации и плохих методов работы судов и принципы, служащие этому, выступают на первое место.

Автор констатирует, что огромный рост числа уголовных преступлений, измененная структура современной преступности, концентрация преступности в отдельных категориях исполнителей (дети, несовершеннолетние лица, рецидивисты), появление новых категорий субъектов уголовной ответственности (юридические лица) и потребность в более глубоком изучении личности обвиняемого, вызвали крупные изменения в области материального уголовного права. Эти же изменения с своей стороны привели к изменениям в уголовно-процессуальном праве, состоящим в отступлении от принципов классической уголовной процедуры или в их дополнении и которые в дальнейшем неизбежно приведут к отступлениям, еще более крупным, чем до сих пор.

Автор указывает, что существенные изменения в принципах уголовного процесса в большинстве случаев наступают под влиянием изменившегося отношения общественной среды к определенным общественным явлениям, вследствие придавания иного значения данным явлениям, а также под влиянием, оказываемым климатом общественной среды на способы мышления, действия и речи людей, в частности участников уголовного процесса.

Автор затрагивает и ряд других вопросов, находящихся в связи с процессуальными принципами: генез и жизнь, практическое применение, отношение современников к процессуальным принципам, характерные признаки новых процессуальных принципов и другие.

SUMMARY

Transformations of the Principle of the Criminal Law Adjective

The author considers in the paper the question whether and to what extent the important changes in social relationships in the last decades have had an impact on the basic principles of the criminal procedure and in what way their influence was manifested. The author thinks that it would be erroneous to conclude exclusively on the grounds of an analysis of the legal texts that the basic principles of the procedure promulgated many decades ago have remained untouched by the currents of the modern social life. The principles of the procedure have gone through many, often very important changes, gradually unnoticeably without a considerable interference of the legislator in an indirect manner. The changes in some cases came after certain principles had lost their practical value. In the first place the political principles of the criminal procedure lost their practical value having become now, in view that the dangers which they were supposed to prevent hardly exist, more like symbols than practical instruments of the safeguard of citizens' rights. On the contrary citizens need more protection from incapacities, ignorance, slowness, bad organization and poor method of work in law-courts, and the principles serving to this end come into the first plan.

The author states that the increased number of the changed structure of modern criminality the concentration of criminality to individual categories of perpetrators (children, minors, recidivists) new subjects of criminal responsibility (legal persons), and the necessity of a more profound study of the personality of the accused, have caused considerable changes in the field of the material criminal law. These changes have, again, brought about changes in the criminal law adjective which in fact consist in deviation from (or complementing of) the principles of the classic criminal procedure, and which will lead to further more considerable deviations in addition to the present modest ones.

The author points out that the essential changes in the procedural principles are brought about to a large extent by the influence of the changed attitudes of the society towards certain social phenomena, by attaching a different significance to those phenomena and by the influence exercised upon the way people think, act and speak, in particular the participants in the criminal procedure.

The author comments many other questions connected with the principles of the procedure: genesis and life, application in practice, the attitude of modern man towards the principles of procedure, characteristic features of the new procedural principles, and others.

RESUME

Les transformations des principes du droit processuel penal

L'auteur traite dans son étude de la question de savoir si, et dans quelle mesure, les changements importants intervenus ces dernières décennies dans les rapports sociaux, ont influé sur les principes fondamentaux de la procédure pénale et, dans l'affirmative, quelles sont l'ampleur et les modalités de manifestation de cette influence. L'auteur considère comme erronée la conclusion, fondée exclusivement sur l'analyse des textes législatifs, selon laquelle les courants de la vie sociale contemporaine ont laissé intacts les principes processuels fondamentaux proclamés il y a plusieurs décennies. Les principes processuels ont subi de nombreux changements, souvent très importants, graduellement, insensiblement, pour une bonne part sans aucune intervention du législateur, d'une manière indirecte. Dans certains cas, les changements sont la conséquence de la perte de la signification pratique de certains principes. Ce sont en premier lieu les principes politiques de la procédure pénale qui ont perdu leur signification pratique. Principes qui de nos jours, étant donné le danger contre lequel ils doivent protéger, existe à peine, qui sont des symboles plutôt que des instruments pratiques de protection des droits du citoyen. Par contre, ce qui est nécessaire de plus en plus, c'est la protection des citoyens contre l'incompétence, l'ignorance, la lenteur, la mauvaise organisation et les mauvaises méthodes de travail des tribunaux, si bien que les principes servant à cette fin passent au premier plan.

L'auteur constate que l'immense accroissement du nombre d'actes criminels, la structure modifiée de la criminalité contemporaine, la concentration de la criminalité à diverses catégories d'auteurs (enfants, mineurs, repris de justice), l'apparition de nouveaux sujets de la responsabilité pénale (personnes morales) et la nécessité d'une étude plus approfondie de la personne de l'accusé, ont provoqué d'importants changements dans le domaine du droit pénal matériel. Ces changements se sont traduits, pour leur part, par des modifications dans le droit processuel pénal, consistant justement dans la dérogation (ou le complément) aux principes de la procédure pénale classique, et qui devront aboutir à de nouvelles dérogations encore plus importantes.

L'auteur indique que les changements essentiels intervenus dans les principes processuels sont dus pour une bonne part à l'influence de l'attitude modifiée du milieu social à l'égard des phénomènes sociaux déterminés, donnant à ces phénomènes une autre signification ainsi qu'à l'influence exercée par le climat d'un milieu social sur la façon de penser, d'agir et de parler des hommes, plus spécialement des participants à la procédure pénale.

L'auteur traite également d'une série d'autres questions relatives aux principes processuels: genèse et vie, application pratique, position prise par l'homme contemporain à l'égard des principes processuels, traits caractéristiques de nouveaux principes processuels, etc.